

AVRUPA BİRLİĞİ'NE ÜYELİK SÜRECİNDE TÜRK MEDYASI

Ayşe İNAL*
Tezcan DURNA**

Özet

Bu çalışmada, Avrupa Birliği-Türkiye ilişkilerinin medyada temsili, haber üretim süreçlerindeki dönüşüm dikkate alınarak incelenmektedir. AB ile ilişkiler ve haber medyasında bu ilişkilerin kurulma ve tartışılma biçimleri ele alınırken, “ulusal çıkar”, söylemsel alan içinde eklemleme ve kırılmaların görünür olduğu kilit kavram olarak öne çıkmaktadır. Çalışmada ulusal çıkarın tanımlanma biçimleri ve kavrama ilişkin tanımlar, haber medyası tarafından alıntılanan ve dolaşıma sokulan kaynaklar ele alınarak, 1990’dan günümüze uzanan süreç içindeki kısmi dönüşümün izleri takip edilmiştir. İç siyasetteki hegemonik mücadele, AB ile ilişkiler söz konusu olduğunda, önemi artarak, yeniden gündeme gelen ve ulusal çıkar kavramının içeriğini dolduran “insan hakları”, “azınlık hakları”, “ulusal bütünlük” ve “Kıbrıs” gibi temalar çerçevesinde çözümlenmiştir.

Anahtar Sözcükler: Haber Medyası, Medyada Temsil, Avrupa Birliği, Ulusal Çıkar, Milliyetçilik, İnsan Hakları, Kıbrıs Sorunu

Abstract

The study aims to analyse the media representation of the relations between Turkey and the EU with a special focus on the transformation of the newsgathering practices. In the press coverage of EU and Turkey-EU and Turkey’s national interest emerges as the key concept representing the cleavages and articulations in political discourses. The study discusses, the conception of the national interest, its definitions and the news sources whose definitions are circulated by the news media. Therefore, the

---

* Doç. Dr., Ankara Üniversitesi İletişim Fakültesi Öğretim Üyesi, Ankara

** Dr., Ankara Üniversitesi İletişim Fakültesi Öğretim Görevlisi, Ankara

study follows the paths of these transformation in the news media as of the 1990s are followed. Hegemonic struggle in domestic politics is analysed by focusing on the redefinon of national interest and the problematic issues that frame this redefinon as 'human rights', 'minority rights', 'national integrity' and 'Cyprus problem'.

Key Words: *News Media, Media Representations, EU, National interest, nationalism, human rights, Cyprus problem.*

Giriş

Türkiye'nin Avrupa Birliği (AB)'ne üyelik süreci ve bu sürecin haber medyasında¹ yer alma biçimi, bir yandan siyasal söylemler dolayısıyla kurulan karşıtlıkları ve kırılmaları içinde barındırırken diğer yandan medyanın yapılanmış haber toplama pratiklerinde oluşan bir dönüşümü de temsil etmektedir. İktidar ilişkilerinde yaşanan değişim ve söylemsel alan içinde görünür olan mücadele biçimlerinin günümüzde izini sürebileceğimiz en uygun sembolik üretim/dolaşım alanlarından birinin medya olduğunu dikkate aldığımızda, AB'ye üyelik sürecinin bu iki ayağı aslında bir ve aynı şey olarak karşımıza çıkmaktadır. Hegemonik mücadele içinde rızanın oluşturulmasında medyanın aktif ve biçimleyici rolü bizleri medya hakkında iki kademeli bir sorgulamaya yönlendirmektedir. Bunlardan ilki, hangi söylemlerin, hangi anlamların medyada dolaşıma girdiğini gün ışığına çıkartarak tartışmaya açmaksa, ikincisi metinlerde görünür olan bu anlamların haber toplama pratikleri içinde nasıl derlendiği ve yeniden üretildiğini ele alan örgütsel pratiklerdir.

AB'ye üyelik süreci başlangıcı gerilere uzansa da, 1995'de Gümrük Birliği'ne üyelikle hızlanan ve sonrasında ivmenin artarak devam ettiği bir süreç olarak düşünüldüğünde, bu süreçte iki paralel gelişmeyi gözlemek mümkündür. Bunlardan ilki, siyasal söylemler içinde "ulusal çıkar" kavramının anlamları üzerinden gerçekleşen siyasal mücadele, diğeri ise bu mücadeleye eşlik eden haber toplama pratiklerinde yaşanan dönüşümdür. Başka sözcüklerle ifade edersek sembolik ve siyasal seçkinlerin anlam üretim sürecinde iç içe geçen çıkarlarının temsilini AB'ne üyelik sürecinde Türk medyasının tavrı ve pratiklerinde gözlemlemek mümkündür.

Bu süreçte haber medyası nasıl bir yayıncılık anlayışı benimsedi? AB hakkında okur ve izleyiciyi nasıl bilgilendirdi? Görüşmeler, AB'nin Türkiye'den beklentileri, bu süreçte ortaya çıkan sorunlar hangi bakış açıları ve dünya görüşü dolayımı ile kuruldu? Medya, okur ve izleyicisinin, biteviye uzayıp giden, arada bir "tökezleyen", sonra yavaş yavaş yürümeye devam eden bu üyelik sürecini tüm boyutları ile anlayabilmesini sağlayacak bir yayıncılık anlayışı benimsedi mi? Medyadan üyelik sürecini takip eden insanlar, Türkiye AB'ye üye olduğu takdirde kendi hayatlarında nasıl ve ne yönde bir değişiklik olacağı konusunda fikir sahibi olabildiler mi?

AB'ye üyelik süreci ile ilişkili olarak bu gibi genel sorulardan yola çıktığımızda öncelikle karşımıza çıkan haber toplama süreçlerindeki yapılanma ve bu yapılanmanın

¹ Haber medyası kavramı, haber toplayıp yayan tüm kuruluşların genel adı olarak kullanılmaktadır.

iktidar seçkinlerine sağladığı ayrıcalıklı konumu sorgulamaya açmaktır. Bu sorgulamayı yapmak için öncelikli olarak medyadaki yapısal yanlılık sorunları ve haber üretim sürecindeki bu yanlılığın ortaya çıkardığı, sembolik üretimin niteliğine dair kuramsal yaklaşımlar ele alınmış, arkasından AB ile Türkiye arasındaki ilişkilerin tarihsel süreci incelenmiştir. Bu tarihsel süreç içinde özellikle 1990'lardan günümüze medyada bir uluslararası ilişkiler konusu olarak AB konusunun nasıl bir dönüşüme uğradığı, bu dönüşüm sırasında hangi söylemsel eklemlemeler ve kırılmalar yaşandığı medyadaki² haberler, köşeyazıları ve yorumlardan yola çıkılarak incelenmiştir. Bu inceleme için esas olarak İnal'ın "An Analysis of Turkish Daily Press: Event Selection, Text Construction and News Production" adlı çalışması ile Durna'nın "Türk Basınında Avrupa Birliği: Köşeyazılarında Adaylık Sürecinin Sunumu (3-24 Aralık 1999)" adlı çalışmasından ağırlıklı olarak yararlanılmıştır. Temel inceleme konumuz, AB ve AB ile Türkiye ilişkilerinin, iç siyasi süreçlerle ilişkilene biçiminin haber medyasında nasıl sunulduğu ve bu sunum sırasında karşımıza çıkan söylemsel eklemlemelerdir.

Haber Üretim Süreci ve Bir Dış Politika Konusu Olarak Avrupa Birliği

Haber toplama süreci örgütlenmiş ve yapılanmış bir pratiktir ve haber toplayıp yayan kuruluşların hemen hepsi benzer yapısal özellikler taşır. Bu örgüt yapısında ilk göze çarpan belli uzmanlık alanlarının farklılaşmasıdır. Ekonomi muhabirleri, parlamento muhabirleri, dış politika yazar muhabirler, polis adliye muhabirleri vb. olarak karşımıza çıkan bu uzmanlık alanları, örgüt içi iş bölümünün ve zaman, mekân sınırlılıklarını aşmaya yönelik arayışların bir sonucudur. Bu uzmanlaşmaya eşlik eden bir diğer oluşum da belli haber değerleri üzerine ortaya çıkan uzlaşımıdır. Yerleşik gazetecilik pratikleri içinde, neyin hangi öncelikle haber olması gerektiği konusunda sınırları çok belirgin olmasa da bir uzlaşım mevcuttur.

1990'ların başına kadar Türkiye'de habercilik yapan kuruluşlar içinde dış politika kısmen ayrıcalıklı bir uzmanlık alanıydı. İnal'ın çalışması için yaptığı derinlemesine görüşmelerde, dış politika muhabirleri, kendilerinin çalıştıkları örgüt içinde görece özerk bir konumda olduklarını belirtmişlerdir.³ Örneğin, seçim öncesi kampanya dönemlerinde, çalıştıkları gazetelerde, muhabirler bir süreliğine kendi uzmanlık alanlarının dışına çıkartılarak seçim kampanyasını takip etmeye yönlendirilirlerken, dış

² Bu çalışmada esas itibarıyla haber medyası olarak nitelendirilen, söylemsel alan odak alınmıştır. Medya kavramı, televizyon, radyo, gazete, dergi, internet ortamındaki portallar vb. tümünü kapsamaktadır. Ancak biz bu çalışmada esas olarak gazetelerdeki haberler, köşeyazıları ve yorumları temel aldık. Ancak günümüzde karşı karşıya olduğumuz, tekelleşme sürecinde, bir grubun televizyon kanalı, radyosu, gazetesi, dergisi, internet ortamında yayın yapan haber portalları bulunmaktadır. Ve bu ortamda bir mecrada yayınlanan haber ya da köşe yazısı, bir başka mecrada da yayınlanabilmektedir. Bununla beraber örneğin bir köşe yazarı ele aldığımız konuyla ilgili olarak, köşesinde yazı yazarken, aynı zamanda aynı medya grubunun ya da bir başka grubun televizyonunda yorum yapabilmekte, fikir beyan edebilmektedir. Bu nedenle örneklem itibarıyla medya kavramının içini dolduran televizyon ve gazetede üretilen söylemler arasında çok da büyük bir fark kalmamaktadır. Ancak gene de bizim bu çalışmada esas itibarıyla basılı medyadaki haber, köşe yazısı ve yorumları temel aldığımızı anımsatmakta yarar vardır.

³ Aysel İnal, An Analysis of Turkish Daily Press: Event Selection, Text Construction and News Production, **Basılmamış doktora tezi**, Ankara, ODTÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1992.

politika yazarların pek çoğu, merkezdeki yerlerini korumaya ve kendi konularında haber yazmaya devam ettiklerini belirtmişlerdir.

1991 yılında derinlemesine görüşme yapılan dış politika muhabirlerinin hemen hepsi, haberlerini oluştururken “Türkiye’nin ulusal çıkarlarına” öncelik verdiklerini belirtmişlerdir. “Ulusal çıkar” kavramının nerede ve kimler tarafından tarif edildiği konusu tartışma dışı kalırken, herkesin birleştiği tek bir tanımın üstü kapalı olarak benimsendiği gözlenmiştir. Gazetecilerin “ulusal çıkar” kavramını kullanırken vurguladıkları, Türkiye’nin resmi dış politikasıdır. Dış politika yazmanın çalıştığı örgüt tarafından ayrıcalıklı bir uzmanlık konusu olarak görülmesi ve bununla çok ilişkili olarak düşünülmesi de, “ulusal çıkar” kavramının etrafında gelişen uzlaşma, muhabirlerle haber kaynaklarının arasındaki ilişkilerin yapılanması irdelendiğinde daha net biçimde anlaşılmaktadır.

Meslekte yeni olan bir muhabirin Dışişleri Bakanlığı’nın bürokrasisi içinde karar alma konumunda olan kişilere ulaşabilmesi ve onlardan bilgi ve görüş alabilmesi kolay değildir. Ancak, uzun yıllarını gazetecilik mesleğine vermiş muhabirler, masalarından kalkmadan, bir telefonla bu yetkili kişilere erişebilmektedirler. Gazetecilikte pek çok uzmanlık alanı için söyleyebileceğimiz şu önerme, belki de en çok dış politika muhabirleri için geçerli olan önermedir. Profesyonelleşme ile birlikte gazeteciler ve haber kaynakları arasındaki ilişkiler güçlenmekte ve gazetecilerin haber kaynaklarına bağımlılığı o oranda artmaktadır. Bu kaynak bağımlılığı sonucunda gazeteciler, herhangi bir sorunlu durumda telefonla istedikleri yetkili kişilere ulaşabilmekteyseler de, onların kendilerine “sızdırdıkları” “*off-the-record*” bilgileri -bu ilişkiyi sürdürürebilmek adına- kamuya iletmezken, yine bu haber kaynakları onları doğrudan arayarak belli bilgileri vermeleri üzerine, hakkında bilgi verilen konuları çoğu kez haber yaparak kamuya iletmek zorunda kalmaktadırlar. Bu bağımlılık ilişkisi pek çok gazeteci tarafından sorunlu bir durum olarak görülmemektedir. Tersine, güçlü kaynak ilişkileri profesyonelleşmenin bir göstergesi, bir ayrıcalık olarak düşünülmektedir.

Fishman,⁴ gerek devlet gerekse özel sektör kuruluşlarının bürokratik işleyişi içinde karar alma süreçlerinin yapılanma biçimine dikkat çekmiş ve bu kuruluşlardan haber derleyen gazetecilerin haberi takip etme biçimlerinin bu yapılanmaya paralel bir yapılanma içinde oluştuğunu vurgulamıştır. Pek çok durumda, Dışişleri Bakanlığının bürokratik örgütlenme biçimi ve karar süreçlerinin bu örgütsel yapı içinde oluşması, o gün gündemde olan konulara ilişkin haberlerin kimlere ulaşarak, hangi kaynaklarla ilişkiye geçerek izleneceğini de belirlemektedir. Meslekte uzun süre çalışmış bir muhabir dışişlerinde üst düzey bürokratlara kısa sürede erişim avantajını elde etmiştir. Dolayısıyla rutin haber takip biçimlerinin dışına çıkıldığı durumlarda profesyonelleşmenin muhabirler için avantajlı bir konum olduğu gözlenmektedir. Dışişleri ile dış politika muhabirliğinin iç içe işleme biçimi, bize, bu gazetecilerin “ulusal çıkardan” ne anladıklarını da kısmen açıklamaktadır.

⁴ M. Fishman, “Crime Waves as Ideology”, S. Cohen ve J. Young (Ed.), **The Manufacture of News**, GB, St. Edmundsbury Press, 1988.

Bu genel çerçeveden yola çıkarak AB ile ilgili haberlere dikkatimizi yönelttiğimizde, bu haberlerin, Tuchman tarafından “süren haber” (*continuous news*) olarak takip edilen haberler olduğunu söylemek mümkündür.⁵ Tuchman'ın haber tipolojisi içinde yer alan, süren haberler gazetecilerin rutin takip içine aldıkları haberlerdir. Devam eden mahkemeler, bütçe görüşmeleri gibi konular gazeteciler için zamanlama açısından bir sorun oluşturmazlar. Hangi toplantıların hangi tarihte yapılacağıın bilinmesi ve haber toplayan kuruluşlar içinde kimlerin bu konuları takip edeceğinin daha önceden belirlenmesi ile söz konusu konuların haberleştirilmesi günlük rutin işleyiş içine kolayca yerleşir. Ancak takip edilen bu davalar veya görüşmeler sonrasında alınan kararlar ve yapılan açıklamaların beklentileri sarstığı durumlarda, gazeteciler rutin haber kaynakları tarafından yapılan açıklamalar ile yetinmeyip üst düzey politikacılardan ve diğer haber kaynaklarından (bunlar çoğu zaman uzun süre dış politika yazan gazeteciler ve konu ile ilgili akademisyenlerdir) görüş alarak konuyu derinleştirme gereğini duymaktadırlar.

AB'ye üyelik sürecinde bu tür “kriz” durumlarıyla sıkça karşılaşmıştır. Konunun taşıdığı haber değerinin yüksek olması, bu tür kriz durumlarında yoğunlukla Başbakanın ve Dışişleri Bakanının konu ile ilgili basın toplantıları ve açıklamaları ile zaten gazetecilerin onların görüşlerine başvurmaksızın bilgilenmelerini beraberinde getirmektedir. Yine AB üyesi farklı ülkelerin temsilcileri ve Dışişleri Bakanlarının görüşlerine yer verilmesi sıkça başvurulmuş bir haber toplama biçimidir.

Görüşmeler ve AB tarafından oluşturulan rapor ve yapılan açıklamalar sonrasında kaynak yelpazesi genişleyen haber takip biçimi bir süre sonra yerini rutin takibe bırakmakta, konu bir sonraki toplantı ve görüşme öncesinde yine haber değeri kazanmaya başlamaktadır. Biraz ironik bir benzetme olsa da AB haberlerinin Türk basını için neredeyse deprem haberleri gibi olduğunu söylemek mümkündür. Bir sarsıntı sonrasında konu gündeme taşınmakta ancak bir süre sonra konu haber değerini yitirmektedir. Bu ara dönemlerde AB konusunu basının gündemine taşıyacak olan kanal, üst düzey bazı politikacıların bu konuyu açıklamaları ile gündeme getirmeleridir ki, politikacılar arasında, oldukça çetrefilli bir iç ve dış politika sorunu olan “üyelik mücadelesi”ni kamuya anımsatmak hiç de rastlanan bir pratik olmamıştır.

Pekçok konuda olduğu gibi basının siyasal, ekonomik ve sembolik seçkinlerin eylem ve söylemlerine doğru bükülmesi, diğer bir deyişle yapısal yanlılık sorunu⁶, AB üyelik sürecinin haberleştirilmesinde daha da belirgin biçimde karşımıza çıkmaktadır. Basın tarafından akredite haber kaynakları olarak adlandırılan bu kişiler⁷ işaret ettikleri gibi ekonomik, siyasal ve toplumsal sorunları ilk elden tanımlayan kişilerdir. AB'nin Türkiye'de yaşayan insanlar için “ne olduğunu”, üyelik gerçekleşirse yaşamlarının ne

⁵ Gaye Tuchman, *Making News: A Study in the Construction of Reality*, US, The Free Press, 1978.

⁶ Ayşe İnal, *An Analysis of Turkish Daily Press: Event Selection* ve Robert A. Hackett, “Bir Paradigmanın Önemi Yitirisi: Haber Medyası Çalışmalarında Yanlılık ve Nesnellik”, Ayşe İnal (Çev.), *İlef Yıllık. 1997-1998*, 1998, s. 31-73.

⁷ Stuart Hall et al., *Policing the Crisis: Mugging, the State and Law and Order*, GB, Methuen, 1978.

yönde değişeceğini/gelişeceğini onlar için tanımlayan yine bu haber kaynaklarıdır. Gazeteciler ise, yakın durdukları siyasetçilerin ve diğer seçkinlerin görüşlerini haber yaparak ve bu görüşlerin içinden seçilmiş slogan açıklamaları manşete taşıyarak, haber kaynaklarının kurdukları çerçeveleri yeniden üretmekte ve bu doğrultuda bir “kamuoyu” oluşturmaktadırlar. İktidar konumundaki aktörlerin Türkiye’nin AB üyeliğinin hangi ulusal çıkarlarla bütünleşip hangileri ile çatıştığı konusundaki bildirimleri bir yandan Türkiye’nin “ulusal çıkarının” ne olduğunu tanımlarken, diğer yandan AB konusundaki tartışmaların ana hatlarını ve eksenini belirlemektedir. Halkın temel enformasyon kaynağının ana akım medya olduğunu akılda tutarsak, AB konusunda oluşturulan kamuoyu ve çizilen çerçevenin, ne kadar önemli ve olduğu bir kez daha ortaya çıkmaktadır.

Oldukça uzmanlık gerektiren bir sorun olan AB’ye üyelik konusunda, doğrudan sokaktaki insanı yok sayarak akredite kaynakların görüşlerine başvurulması, pek çok kişi tarafından kaçınılmaz ve doğru bir yaklaşım gibi yorumlanabilir. Dikkati çeken bir başka husus da, Türk haber medyasının, bu süreçte, bir yandan tüm tarafların görüşlerini “net bir biçimde temsil ediyor” (yansıtıyor) izlenimi uyandırırken, diğer yandan soruna ilişkin görüşlerin kutuplaşmış (*polarize*) olduğunu vurgulamasıdır. Diğer bir deyişle, yazılı ve görsel basında karşımıza çıkan, gazetecilerin AB yanlıları ve karşıtları olarak adlandırdıkları *antagonizmadır*. 1990’lar boyunca ve 2000’li yılların başında AB’ye üyeliği koşulsuz savunanlar, büyük medya kuruluşları tarafından Türkiye’nin siyasal ve ekonomik çıkarlarının farkına varmış, geleceği gören, çağın gereklerini anlamış, “dinozor” devletçi anlayıştan kopmuş kişiler olarak tanımlanırken, karşıtlara tam tersi özellikler atfedilmiştir.

Ulusal medyanın AB’ye üyelik sürecini takip etme biçimini anlamak için sadece rutin haber toplama pratikleri ve haber değerlerine değil, medyanın toplumsal iktidar ilişkileri içindeki konumuna da yakından bakmamız gereklidir. 1980 sonrasındaki on yıl içinde aile şirketlerinin kontrolünden çıkarak büyük sermaye ve finans sektörleri ile bütünleşen medya kuruluşlarının, bu süreçlere eşlik eden mülkiyetteki yoğunlaşmalarla birlikte büyük sermayenin ekonomik çıkarları doğrultusunda bir yayıncılık anlayışı benimsemesi kaçınılmazdır. Bu süreçlerin bir iz düşümü, medya kuruluşlarındaki işgücünün farklılaşmasında da gözlenmektedir. Çok az sayıda “*star*” gazetesinin, büyük ücretler karşılığında, bir yayın kuruluşundan diğerine transfer edilmesi, muhabirlerin sıradan vasıfsız işçiler gibi düşük ücretlerle, ve her an işlerini kaybetme tehdidi altında çalışmalarını beraberinde getirmiştir. Yayın politikalarının belirlenmesinde söz sahibi olan üst düzey yöneticilerin ve yıldızlaşmış profesyonel gazetecilerin kişisel çıkarları, medya patronlarının çıkarları ile pek çok durumda örtüşmektedir. Sembolik üretime katılanlar içindeki bu ayrışma, vasıfsız/sıradan muhabirleri rutin haber takibine mecbur kılarken, özel konularla ilgili “özel haberleri” eski/profesyonel gazetecilere bırakmakta ve bu oluşum onların medyadaki ayrıcalıklı konumlarını pekiştirmektedir. Görüştüğümüz genç muhabirler çalıştıkları örgütlerde kendilerine özel haber yapma şansı verilmediğini belirtmişler ve bu eğilimden şikâyetçi olmuşlardır.⁸ Haber medyasındaki emek gücünün bu ikili yapısı, vasıfsız/sıradan muhabirleri rutin haber

⁸ Ayşe İnal, *op. cit.*, 1998

takibi ile görevlendirirken, AB konusunda yaşanan herhangi bir kriz durumunda, uzmanlaşmış/profesyonel, yönetici konumuna yükselmiş ve haber kaynakları ile sıkı bağlar kurmuş olan eski gazeteciler haber takibinin ana eksenini belirlemektedirler. Diğer bir deyişle, AB'ye üyelik sürecinde yaşanan kriz ortamlarında, rutin haber takibi sekteye uğrarken, haber kaynakları ile sıkı bağlar kurmuş bulunan eski gazeteciler, konuya ilişkin haberlerin ana eksenini belirlemektedir.

Yukarıda belirttiğimiz gibi, dış politika konularına ilişkin rutin haber takibi, Dış İşlerinin bürokrasisi ile haber toplayan kuruluşların örgüt yapıları arasında kurulan eş güdümlü ilişkiler içinde belirlenmektedir. Diğer yandan, rutin takibi bozan kriz durumlarında, konunun haber değeri artmakta ve takibi gerçekleştiren uzman, üst düzey gazeteciler olmaktadır. Bu kişilerin haber kaynağı olarak başvurdukları siyasal ve ekonomik seçkinlerin söylemleri, gazeteciler tarafından halka taşınmakta ve aşağıda örneklerle tartışılacağı gibi meşrulaşmaktadır.

Avrupa Birliği-Türkiye İlişkileri: Tarihsel Süreç ve Haber Kaynaklarının Dönüşümü

AB'ye üyelik sürecinin tarihsel gelişimine baktığımızda bu sürecin oldukça gerilere uzandığını gözlememiz mümkündür. Öncelikle AB'nin kendi örgütlenmesine ilişkin tarihsel arkaplana göz atmakta yarar vardır. AB bir “fikir” olarak tarihselliği içinde takip edildiğinde, geçmişini 1648 yılında imzalanan Westphalia Anlaşması'na kadar geri götürülenlerin olduğu görülmektedir⁹. Ancak günümüzdeki anlamıyla AB fikrinin, büyük ölçüde İkinci Dünya Savaşı'nın ardından Almanya ile Fransa arasında kurulan ve temel mantığını, Avrupa devletlerinin artık savaştan nasıl yaşayabileceğine dair çözüm arayışı ile birlikte ekonomik bir entegrasyon hedefinin oluşturduğu girişimlerin sonucu olarak ortaya çıktığını söyleyebiliriz. Kuşkusuz bu süreç, başında olduğu gibi günümüzde de bazı Avrupa'lı teknokratların itici gücü ve kaygıları ile biçimlenmiştir. Başta ekonomik entegrasyon öngörülmekle beraber, bugün öne çıkan hedef “demokratik” kriterlerle resmedilen siyasal hedeflerdir.¹⁰ Avrupalı

⁹ Halil İncalcık, “Türkiye ve Avrupa: Dün ve Bugün”, *Doğu Batı*, s.2, 1998, s. 11-30 ve Sergei Latouche, *Dünyanın Batılılaşması*, T. Keşoğlu (Çev.), İstanbul, Ayrıntı Yayınları, 1993.

¹⁰ AB ve AB ile Türkiye arasındaki aslında Osmanlı İmparatorluğu'na kadar giden ilişkileri uzun uzun anlatmak, ne bu yazının işi ne de amacı dahilindedir. Ancak yazının bütünlüğü açısından düşünürsek, bu süreci kısaca burada anımsatmakta da yarar bulunmaktadır. AB ilk olarak Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğu adıyla 1951 yılında kurulmuştur. Kurucuları olan Fransa ve Almanya'nın dışında İtalya ve üç Benelüks ülkesi Hollanda, Belçika ve Lüksemburg da bu ilk bütünleşme içinde yer almıştır. Bu birleşme girişimi bir anlamda Alsas Loren madenlerinin savaştan paylaşıma formülü olarak değerlendirilir (Tekeli, İlkın, 1993: 42-43). 1958'de yürürlüğe giren AET'nin öncelikli hedefi ekonomik entegrasyondur ve bu çerçevede, 1958-1968 yılları arasında bu amaca hizmet eden Gümrük Birliği aşama aşama ilerleyerek hayata geçmiştir (Manisalı, 1996: 11). 1970'lerde İngiltere, Danimarka ve İrlanda'nın, 1981'de Yunanistan'ın, 1986'da İspanya ve Portekiz'in katılımıyla birlik, 12 üyeli bir ekonomik topluluk haline gelmiş; 1995'te üye sayısı Avusturya, İsveç ve Finlandiya'nın katılımıyla 15'e çıkmıştır. Özellikle 1991 yılındaki Maastricht Anlaşması birliğin ekonomik entegrasyonun ötesine geçme hedefini ortaya koymuştur. Ancak esas kırılma 1993'te yapılan Kopenhag Zirvesi'nde ortaya çıkmıştır. Bu zirvede AB'nin genişleme hedefinin doğuya doğru kaydırılmasının yanında, ekonomik kriterlerin ötesinde

teknokratların ya da seçkinlerin, siyaseti ve demokrasiyi sıklıkla bir “haklar kataloğuna” indirgediğini de hatırlatmakta yarar bulunmaktadır.¹¹ Kuşkusuz Avrupa’lı siyasal ve sembolik seçkinlerin bu yaklaşımı, ister istemez Türkiye gibi AB ile halihazırda müzakere sürecini yaşayan ve birliğe katılma ihtimali ya da en azından umudunu taşıyan bir ülkenin siyasal aktörleri ile bu aktörlerin eylemlerini takip ederek haber içerikleri oluşturan medyanın davranış ve tavrını da önemli ölçüde etkilemektedir. Öyle ki bu davranış biçiminin izini, özellikle kataloglama şeklinde müzakereleri sürdüren Türk siyasal aktörleri ile bunları haber yapan medyanın tartışma biçimlerinde sürmek mümkündür.

1989 Aralık ayında yapılan AB Komisyon Toplantısının beş büyük ulusal gazetede (Milliyet, Hürriyet, Sabah, Tercüman, Cumhuriyet) nasıl yer aldığına ilişkin çalışmada gazetelerde öne çıkan temalara baktığımızda, Kıbrıs sorunu, azınlıklar ve Batı ile Türkiye arasındaki çıkar farklılıkları gibi temaların öne çıktığı gözlenmiştir.¹² Gazetelerde Başbakanın, Dışişleri Bakanının ve bazı Avrupa ülkelerince yapılan açıklamaların temsil edilmiş ancak konunun Dışişlerinin uzman bürokratlarına bırakılması gerektiği vurgulanmıştır. Gazetelerin genel eğilimi, Türkiye’nin dış politikasına ilişkin bir sorunun iç politika sorunlarından farklı biçimde ele alınması gerektiği yönündedir. Diğer bir deyişle iç politika sorunları tartışmaya açılabilir ancak, iş Türkiye’nin dış politikasına gelince burada esas olan tutarlı bir tek sestir. Bu sesi de tayin edecek olan Türkiye’nin ulusal çıkarlarıdır.

AB üyelik sürecindeki en önemli dönüşüm 1995’de Gümrük Birliği’ne üyelik ile yaşanmıştır. Bu gelişmeyle birlikte, Türkiye’nin AB ile ilişkileri herhangi bir sıradan ülkeyle (veya bir başka uluslararası kuruluşla) kurulan diplomatik ilişki biçiminin ötesine geçmiş, özgün bir boyut kazanmıştır. Söz konusu dönüşüm, aynı zamanda AB-Türkiye düzleminde tanımlanan “ulusal çıkar” anlayışında da önemli kırılmalara neden olmuş, “ulusal çıkar” kavramı hala aynı sıklıkla kullanılmakla birlikte, kavramın vurguları çeşitlenmiş, eklenildiği söylemsel alan içinde oluşan çelişkili hegemonik stratejilerin taşıyıcısı haline gelmiştir.

Eş zamanlı olarak, AB-Türkiye ilişkileri, medya tarafından, “kamuoyunun” gündemine taşınmıştır. Zira Gümrük Birliği’ne katılım, sanki AB’ye katılım şeklinde

---

birliğe yeni katılacak olanlara siyasal kriterleri de yerine getirme hedefinin gösterileceği ipuçları çıkmıştır. Bu süreç, bir anlamda Türkiye’nin halihazırda AB ile ilişkilerinin düzlemini ve tartışılma biçimini de önceden belirlemiştir. Türkiye’nin AB ile ilişkileri de aslında resmi olarak 1959’daki başvurusuyla başlamıştır. Bu başvurunun ardından 12 Eylül 1963’de Ankara Anlaşması imzalanmış ve Türkiye’ye için birliğe katılım adına hazırlık, geçiş ve son dönem şeklinde tanımlanan üç aşamalı bir süreç belirlenmiştir (belgenet.com). Bu anlaşmadan sonra 1 Aralık 1964’te hazırlık dönemi başlamış, 16 Mayıs 1967’de ise Türkiye geçiş dönemi için AET’ye başvuruda bulunmuştur (Tekeli, İlkin, 1993: 12; 1993a). 23 Kasım 1970’de imzalanan Katma Protokol’ün ardından, 1 Ocak 1973’te geçiş dönemi uygulaması başlamış, ancak Türkiye için bu süreç aradaki askeri darbeler nedeniyle kesintiye uğramıştır. Bu kesintili sürecin ardından 1987 yılında Özal sürpriz bir şekilde AT’ye tam üyelik başvurusunda bulunmuş, bu başvuru, AB komisyonu tarafından Türkiye’nin kriterleri karşılamadığı gerekçesiyle reddedilmiştir.

¹¹ Aykut Çelebi, **Avrupa: Halkların Siyasal Birliği**, İstanbul, Metis Yayınları, 2002, s. 9.

¹² Ayşe İnal, **op. cit.**, An Analysis of Turkish Daily Press: Event Selection.

sunulmuş, bu katılımın Türkiye'yi ekonomik olarak olumlu etkileyeceğine dair aşırı iyimser bir tablo çizilmiştir. 1995'e ait bu iyimserlik, takip eden yıllarda, Türkiye'nin Kopenhag Kriterlerini¹³ karşılama yönündeki yetersizliği nedeniyle sarsıntıya uğramış, aşırı iyimserlik aniden aşırı bir kötümserlikle yer değiştirmiştir. Aslında Türkiye'nin AB ile ilişkileri, hem zaman içinde, hem de konuya ilişkin yaklaşımlar açısından, aşırı iyimserlikle aşırı kötümserlik arasında salınan bir pendulum gibidir. Bu salınımın genişliği ve hızı, izlerini dış politikada sürdürdüğümüz siyasal mücadelelerin topografyası içinde belirlenmektedir.

1 Ocak 1996 tarihinde gerçekleşen Gümrük Birliği'ne üyelik, Tansu Çiller Hükümeti tarafından büyük bir siyasal "başarı" olarak tanımlanırken, bu başarı medyanın her konuda olmasa bile en azından bu konuda- hükümet yanlısı tavrı ile halk yığınları arasında meşruiyet kazandı. Gümrük Birliği'ne kabul edilme, dönemin yürütme erki tarafından, enflasyonist politikalarla ekonomik olarak ezilen halk yığınlarına bir kurtuluş, geleceğe ilişkin iyimser bir vaat, tünelin sonunda görülen gün ışığı gibi tanımlandı. Bu tanımları medya çoğaltarak ve meşrulaştırarak halka maletti. Sihirli iki anahtar vaadiyle iktidara gelmeyi başarmış bir siyasal partinin, yandaşlarına sunabilecekleri "başarı" simgesi haline gelen Gümrük Birliği üyeliği, AB hakkında fazla bilgi sahibi olmayan kitleler için gerçekten de tünelin sonundaki ışık oldu ve gözleri o kadar kamaştırdı ki, neyin gelmekte olduğunu bir süre kimse göremedi. Bunu gören ve halka da göstermek isteyenler, sürekli muhalefet eden, her gelişmeye olumsuz yaklaşan, "gelenekçi devletçiler" olarak resmedildiler. Böylelikle Gümrük Birliği Anlaşması'nın, içinde uzun vadede Türkiye'nin aleyhine unsurlar barındırdığını hatırlatan sesler etkisizleştirildi ve boğuldu.

Gümrük Birliği ile halkın gündemine düşen AB, sarkaca iyimser boyutta ivme kazandıran siyasetçiler ve iyimser görüşleri endişelerden çok temsil eden medya ile birlikte aslında kimin nereden tutacağını bilmediği kaygan bir kavramsal top oldu. Bu bağlam içinde "AB'ye üyelik süreci" dediğimiz zaman işaret etmek istediğimiz olgu siyasal, ekonomik, kültürel boyutları ile ele alındığında oldukça karmaşık bir süreçtir. AB'nin Türkiye'den beklentileri, Türkiye'deki farklı çıkar gruplarının üyelikten beklentileri ve bu beklentilerin medyada temsil edilme biçimleri, medyadaki temsillerin halk tarafından anlamlandırılma ve yorumlanma süreçleri ve bunların sonucunda söylemsel alan içinde AB'ye yönelik farklı tavır ve tutumların ortaya çıkması, üyelik sürecinin yapılaşmasının çok yönlülüğünü gözler önüne sermektedir. Üyelik süreci ekonomik, siyasal, hukuksal ve kültürel boyutların karmaşık yapılaşmasından oluşan dinamik bir süreçtir.

¹³ 22 Haziran 1993 tarihinde yapılan zirvede, AB'nin genişlemesinin merkezinin Doğu Avrupa ülkeleri olacağı kabul edilmiş ve aday ülkelerin karşılması için "siyasi, ekonomik ve topluluk mevzuatının benimsenmesi" olmak üzere üç ayaklı kriterler benimsenmiştir. Bu kriterlerden siyasi olan, demokrasi, hukukun üstünlüğü, insan hakları ve azınlıklara saygı gösterilmesi ve korunmasını garanti eden kurumların varlığı şeklinde tanımlanırken, ekonomik olan, işleyen bir Pazar ekonomisinin varlığının yanı sıra Birlik içindeki piyasa güçleri ve rekabet baskısına karşı koyma kapasitesine sahip olma şeklinde tanımlanmaktadır. Topluluk mevzuatının benimsenmesi ise, siyasi, ekonomik ve parasal birliğin amaçlarına uyma dahil olmak üzere üyelik yükümlülüklerini üstlenme kabiliyetine sahip olunması şeklinde tanımlanmaktadır (belgenet.com)

Medyanın üyelik sürecindeki rolü, AB yanlısı ekonomik ve siyasal çıkar gruplarının, diğer bir deyişle iktidar konumundaki ekonomik ve siyasal seçkinlerin bakış açılarının meşruiyetini tesis etme açısından önemlidir. Türkiye’de yukarıda belirttiğimiz gibi 1980’leri takip eden 10-15 yıl içinde medyanın büyük sermaye ve finans sektörü ile bütünleşmesi sonrasında büyük medya kuruluşlarının yayın politikalarında AB yanlısı bir tavır takınmalarını gözlemek şaşırtıcı değildir. AB’ye üye olduğu takdirde, Türkiye’de yaşamakta olan ve iş bulmakta zorlanan alt orta ve alt sınıfların, hayatlarını dönüştürmelerine olanak sağlayacak fırsatları bulabileceklerine ilişkin bir inanç taşımaları, doğrudan AB yanlısı siyasal ve ekonomik seçkinlerin dillendirdikleri vaatler ve bu iyimser vaatlerin medya tarafından meşrulaştırılması sürecinin bir sonucudur.

AB’nin, üyeliğin gerçekleşebilmesi için Türkiye’den beklentileri ise, geniş halk yığınları için medyadan duydukları kadarı ile “öyledir”. Tarım kesiminin, esnaf ve küçük sermaye gruplarının bu toplumsal ve ekonomik yapılaşma sürecinde hangi olumlu/olumsuz kararlarla etkileneceklerine dair bilgileri, yine, çoğu durumda, medyadan duydukları ile sınırlıdır. Ya da, kendi konumlarındaki olası dönüşümlere ilişkin medyadan hiçbir şey duyamamaktadırlar. Dolayısıyla, üyelik sürecindeki “yapısal reformlar”dan etkilenecek olan tarafların, bu reformların kendi yaşamlarında neleri, hangi biçimlerde etkileyip dönüştüreceğine ilişkin fazla bilgi sahibi olduklarını düşünmek için yeterli bir neden yoktur. Büyük medya kuruluşlarının AB’ye üyelik sürecine ilişkin oluşturdukları olumlu “atmosfer” ve AB üyeliğinin Türkiye’de yaşayanların tümü için olumlu bir gelişme olacağına ilişkin yaklaşımları, bu gelişmeler hakkında çok da bilgi sahibi olamayan halkın, AB’ye bakış açısının temel eksenini belirlemiştir.

Yukarıda değindiğimiz gibi “ulusal çıkar” kavramı AB ile Türkiye ilişkilerinde, hâkim çıkarların meşruiyetini/hegemonyasını kurma sürecinde en önemli, eklemleyici kavram olarak karşımıza çıkmaktadır. AB konusu özelinde, 1995’e kadar Dışişleri Bakanlığı bürokrasisi içinde tanımlanan ulusal çıkar Gümrük Birliği ile birlikte doğrudan yürütmenin (Başbakan, Dışişleri Bakanı, Hükümet Sözcüsü) tanımları içinde şekillenmiştir. Döneme bakıldığında, Türkiye’nin ulusal çıkarı, Gümrük Birliği’nin getirdiği ekonomik çıkarlarla eşitlenirken, bu ekonomik çıkarların hangi toplumsal katmanların çıkarı olduğu gerek o dönemin siyasal seçkinleri gerekse onların sözlerini halka taşıyan medya tarafından sorgulanmamıştır. Dönemin büyük medya kuruluşlarının dolayımı yaptıkları habercilikle ile artık dış politikanın uzman bürokratlarının tanımlarından kurtulan ulusal çıkarlarımız, doğrudan siyasal erkin (dönemin öne çıkan siyasal aktörlerinin) tanımları içinde şekillenirken, 1995’de karşımıza çıkan denklem şöyledir: AB üyeliği = ulusal çıkarımız = ekonomik çıkarımız.

1999 Helsinki Zirvesi¹⁴ ile gelinen süreçte ekonomik çıkarlarımızın yanı sıra siyasal çıkarlarımız da tartışmaya eklendi. Türkiye’nin AB ile ilişkilerinde ulusal çıkar

¹⁴ Türkiye, 10-11 Aralık 1999 tarihlerinde toplanan bu zirvede oybirliği ile aday üye olarak kabul ve ilan edilmiştir. Buna göre Türkiye diğer aday ülkeler gibi bir “Katılım Öncesi Stratejisi”nden yararlanacak ve topluluk programları ve ajansları ile birlikte, aday ülkeler ve Birlik arasında, katılım süreci çerçevesinde yapılan toplantılara katılma imkânına sahip olacaktır (belgenet.com).

gene hâkim, belirleyen kavram olmaya devam etmekle birlikte, siyasal görüşleri farklı olan farklı aktörler, kavramı kendi görüşleri içinde tanımlamaya başladılar. Başka bir açıdan bakarsak, farklı tanımlar artık medyada görünür olmaya ve temsil edilmeye başladı. Örneğin bir yazara göre, idam cezasının kaldırılması ve bu sayede AB katılım koşullarını karşılama durumu ulusal çıkara uygun bir yaklaşım olarak tanımlanırken, bir diğer yazar için idam cezasının kaldırılması Abdullah Öcalan'ın idamını engelleyeceği için teröre verilmiş bir taviz ve ulusal çıkara aykırı bir durum olarak çerçevesendirilebilmekteydi.¹⁵ Medyada konuya ilişkin farklı yaklaşımların temsiline ilişkin tartışmalara bir sonraki bölümde daha ayrıntılı örnekler verilecektir.

Helsinki Zirvesi ile birlikte temsile kavuşan farklı siyasal yaklaşımları incelediğimizde, Türk siyasal ve toplumsal hayatında AB ile ilişkilerin genellikle çifte duygululuk içinde kurulduğunu görüyoruz. Bir yandan AB, uluslararası alanda bir "komplo sürecinin parçası olması" nedeniyle Türkiye'nin ulusal çıkarlarına aykırı davranışlar içine girebilmekte, diğer yandan AB ve onun standartları her anlamda istenen, erişilmesi gereken hedef olarak kurgulanmaktadır. Bu ikili duygu, hem toplumda hem de medyadaki haber ve düşünce üretim sürecine sirayet etmiştir. Bir yandan AB ve onun ekonomik ve yaşamsal standartları erişilmesi gereken hedef olarak algılanırken, bu hedefe erişmek adına AB'nin tüm üyeleri için öngördüğü azınlık hakları, anadilde yayıncılık, ceza yasasındaki düzeltmeler, siyasetin sivilleşmesi gibi reform önerileri ve kriterleri, ülkenin ulusal bütünlüğü için tehdit olarak algılanabilmektedir.¹⁶

Helsinki Zirvesi sonrasında ve Türkiye'den beklenen ekonomik ve siyasal dönüşümler netleştikçe, AB'ye üyelik sorunu kutuplaşmış açıklamaların içine, artan ivme ile sürüklendi. Medya tarafından "varsayılan kamuoyu" AB yanlıları ve karşıtları olarak ikiye bölünürken, gerçekte bu bölünme, var olan siyasal, ekonomik ve sembolik seçkinler arasında yaşanmakta idi. Ayrıca, farklılıkların karşıtlık ekseninde tarif edilmesi tam da medyanın marifeti ile gerçekleştirildi. Medyanın aracılığı (dolayımı/hegemonyayı tesisindeki aktif rolü) ile kamunun gündemine getirilen her sorun gibi, AB'ye üyelik sorunu da, siyah beyaz ekseninde kutuplu açıklamaların konusu oldu. Büyük medya kuruluşlarının ekonomi politikası içinde beyazı tutmaları karşıt görüşlerin homojenleştirilerek dışlanması beraberinde getirirken, ara tonlar (bunlar hiçbir zaman gri tonları değil, tayfadaki renk cümbüşü olarak görülmelidir) yok sayıldı.

¹⁵ Tezcan Durna, "Köşeyazılarında Avrupa Birliği Tartışmaları: Helsinki Zirvesi 1999", Çiler Dursun (der.), **Haber, Hakikat ve İktidar İlişkisi**, Ankara, Elips Yayınları, 2004, s. 259-289.

¹⁶ Bu aşk-nefret ilişkisi aslında Türk modernleşmesinin temelinde olan bir duygu olarak karşımıza çıkmaktadır. Türk modernleşme pratiklerinde Batı bir yandan ulaşılmaması gereken ideal uygarlık modeli, diğer yandan, kendisiyle mücadele edilen bir düşman imgesi etrafında kurgulanmıştır. Bunun temelinde Batı karşısında girilen bir kurtuluş savaşının etkisi olduğu bir vakıadır. Ancak Batının işgalinden kurtulmak için bile Batı'ya benzemek gereği ironik biçimde, Türk modernleşmesi içinde bu aşk-nefret duygusunu sürekli canlı tutmuş ve günümüze kadar sirayet etmiştir. Bir yandan Batılı değerleri kabul ederek Batı ile mücadele etmek gereğinin altı çizilirken, diğer yandan kendi olarak kalma kaygısı, Direk'e göre bir "başkada aynı kalmak" deneyimi olarak tanımlanmaktadır (Direk, 2003).

Gümrük Birliği sonrası, öncesine kıyaslandığında, çok daha sıcak, toplantılar, görüşmeler ve kararlarla biçimlenen bir süreçtir. AB'nin bizzat kendi içsel dinamikleri, son 10-15 yıl, ekonomik birleşmenin yanında siyasal bütünleşmenin de büyük ölçüde hedefler arasına girmeye başladığı ve bu yönde adımların atıldığı bir süreç olarak değerlendirilmelidir. Bu anlamda 1993 Kopenhag Zirvesi ekonomik bütünleşmenin yanında siyasal kriterlerin netleştiği zirve olarak karşımıza çıkar. Burada siyasal kriterler, demokrasi, hukukun üstünlüğü, insan hakları ve azınlıklara saygı gösterilmesi ve korunmasını garanti eden kurumların varlığına işaret etmektedir. Bu kriterlerin yerine getirilmemesi nedeniyle 1997 yılındaki Lüksemburg Zirvesi'nde¹⁷ Türkiye için bir gelişme çıkmamıştır. Türkiye-AB ilişkileri açısından 1999 Helsinki Zirvesi tarihi ve kritik bir zirve görünümündedir. Zira bu Zirvede Türkiye "aday üye" ilan edilmiştir. Bu gelişmenin hemen ardından Türk kamuoyu ve medyası büyük bir iyimserlik içine girmiş, gelişme neredeyse Türkiye Birliğe üye olmuş kadar önemsenmiştir. Bu adaylık süreci tarihi önemi ve medyanın atfettiği aşırı iyimser hava nedeniyle ayrıca incelenmeye değer görünmektedir.

1995 Gümrük Birliği ve 1999 AB aday ülkeliğine kabul sonrasında 2000'lere iyimser bir atmosferle girilmiştir. Bu olumlu havanın tavana vurduğu 2002-2004 dönemi sonrasında AB'nin Türkiye'den beklediği siyasal ve ekonomik düzenlemelerin yine beklenen hızla gerçekleştirilememesi, ama hepsinden önemlisi ABD'nin Irak'a müdahalesi sonrasında ortaya çıkan "Kuzey Irak" sorunu üyelik sürecini sekteye uğratmıştır. "Demokratikleşme" süreci içinde tartışmaya açılan ana dilde eğitim, yayıncılık vb. konularda azınlıklara yeni hakların önünün açılması, bu kazanımlar sonucu Türkiye'nin bölünebileceği endişesi ile bütünleşirken, siyasal partiler arasında "ulusal çıkar" konusunda ciddi çatışmalara ve farklı tanımlara yol açmış ve bu tanımlar medyada kısmen de olsa temsil edilmiştir.

AB'ye üyelik sürecinde bir dış politika sorunu olarak çatışan açıklamaların konusu olan ilk sorun Kıbrıs sorunu olsa da ve bu sorun üzerine farklı "ulusal çıkar" tanımları medyada temsile kavuşmuş olsa da, "ulusal bütünlük" sorunu hem iç hem dış politika sorunu olarak Kıbrıs sorununu gölgede bırakmıştır. Gerek CHP gerekse MHP'nin ulusalcı söylemleri ve AB'ye üyelik konusunda öne sürdükleri koşullar, AKP ve muhalefet partileri arasında ulusal çıkarların ne olduğuna ilişkin bir mücadeleyi görünür kılarken, medya bu çatışmaları halkın gündemine taşımıştır. Bugün, 1995'de çizilen ve zaman zaman sarsıntıya uğrasa da 2004'e dek yaşanan AB'ye ilişkin olumlu algılama yerini endişelere ve "milliyetçi hassasiyetlerin" öne çıktığı olumsuz yargılara büyük ölçüde bırakmıştır. 2004 ve sonrasında yaşanan kırılmaları daha iyi anlayabilmek için bunların öncesine, Helsinki Zirvesine dönmek yerinde olacaktır. Bu zirvenin medyada

¹⁷ 1997 yılı sonunda toplanan zirvede, açıklanan "agenda 2000" belgesine göre, Doğu Avrupa ülkelerinden altısı için katılım müzakerelerinin hemen başlamasına karar verilmiş, ikinci grup ülkelerle de 2000 yılında müzakerelerin başlamasına karar verilmiştir. Türkiye her iki grubun içine Kıbrıs'ta sınır sorunları olması ve azınlık haklarına saygı göstermemesi gerekçeleri ile dahil edilmemiş, AB ile Türkiye arasındaki ilişkiler bu süreç içinde neredeyse kopma noktasına gelmiştir. Bununla beraber, Güney Kıbrıs Rum kesimine müzakere tarihi verilmesi, Türkiye'nin AB'den iyice uzaklaşmasına da neden olmuştur (Uğur, 2000: 202-232).

temsili, daha sonra netleşecek olan kırılmalar hakkında ipuçları sergilemektedir. Helsinki Zirvesi'nin medyada sunumu, bu sunum sırasında çizilen tablo, görüşlerine yer verilen aktörler, öne çıkartılarak tartışma konusu yapılan kriterler incelendiğinde, medyanın AB karşısındaki tutumu ve kamuyu bilgilendirme yönünde nasıl bir habercilik yaptığı daha anlaşılır olacaktır.

Avrupa Birliği-Türkiye İlişkilerinin Medyada Sunumu ve Ulusal Çıkar Tanımının Çerçeveselendirilmesi¹⁸

Son yıllarda AB kavramı Türkiye siyaseti için çok önemli bir turnusol kâğıdı işlevi görmektedir. Bu durum en azından Gümrük Birliği'nden bu yana böyle değerlendirilebilir. Gümrük Birliği'nden günümüze kadar da bu nitelikte önemli değişimler ve kırılmalar yaşanmıştır. Bu kırılmaların en önemli belirleyeni de Kopenhag Zirvesi'nde alınan siyasi kriterler olarak karşımıza çıkar. Bu siyasi kriterlerin AB-Türkiye ilişkileri düzleminde tartışılan ilerleme ve reform olarak da tanımlanan temaları önemli ölçüde çerçevelediği ortadadır. Kopenhag Kriterleri'nin çerçevelediği temalar, uluslararası diplomatik bir mevzu olarak değerlendirilmenin ötesine geçmiş bir iç politika sorunu haline gelmiştir. Sonuç olarak AB sorunu, hayati bir mesele haline de gelmiş ve kamuoyunun gündeminde bu şekilde tartışılır olmuştur. Bu nedenle Avrupa Birliği'ne taraf ya da karşı olmak hegemonik açıdan merkezi bir eklemleyici unsur haline de gelmiştir. Sonuç olarak, kurulan karşıtlığın kendisi, başka karşıtlıkları ve mikro iktidar ilişkileri ile dil üzerinden giden iktidar mücadelesinin de ana eksenini oluşturmuştur.

Bu bağlamda AB'ye karşı ya da taraf olmanın kendisi temelde Türk siyasal ve toplumsal yaşamı ile medyasında, AB'nin belirli kriterleri etrafında ortaya çıkan belli temalar çerçevesinde yapılmaktadır. Söz konusu temaları üstten belirleyen, AB'nin demokrasi ve siyaseti “haklar kataloguna” indirgeme¹⁹ eğilimidir. AB teknokratları demokratik açılım olarak tanımladıkları bazı “siyasi ve insan haklarına dair ilerleme” kriterlerini belirlerler, aday ülke de bu kriterleri sıklıkla “ev ödevi” olarak da tanımlanan bir algı içinde benimser ve yapılması gerekenleri yerine getirir. Türkiye ile AB ilişkilerinin bağlamı ise başlı başına kendi içinde özgünlük taşımaktadır. Bu özgünlüğü belirleyen en önemli unsur ise, Türk siyasal ve toplumsal yaşamının en can alıcı söylemsel oluşumlarından birisi olan “ulusal çıkar” tanımlamasıdır. Türkiye'nin

¹⁸ Yazının bu bölümü ağırlıklı olarak Tezcan Durna'nın 1999 Helsinki Zirvesi'ndeki Türkiye'nin Aday üyeliğinin Türk basınında sunumunun incelendiği yüksek lisans tezinin verilerine dayanmaktadır (ayrıntı için bkz. Durna, 2002; Durna, 2004). Bu çalışmada, Türkiye'nin AB'ye aday üye ilan edildiği 10 Aralık'ta toplanan Helsinki Zirvesi'nin bir hafta öncesi ve iki hafta sonrasını kapsayan bir dönem, Türk basınında incelenmiştir. İnceleme için seçilen gazeteler ve seçilme gerekçeleri şöyledir: Milliyet ve Sabah hem söylem hem de sahiplik itibarıyla ana akım gazeteler olması nedeniyle, Radikal gazetesi sahiplik itibarıyla ana akım olmakla beraber, hedef kitlesi itibarıyla liberal solcu olması nedeniyle, Cumhuriyet gazetesi ise ulusal sol bir söylem ve hedef kitlesine sahip olması nedeniyle, Zaman gazetesi ise, hem söylem hem sahiplik ve hem de hedef kitlesi itibarıyla muhafazakar İslamcı bir yapıya sahip olması nedeniyle seçilmiştir. Çalışmada söz konusu gazetelerin dönem içerisindeki köşeyazlarına bakılmış, konuyla ilgili olarak toplam 403 köşeyazısı çözümlenmiştir.

¹⁹ Aykut Çelebi, *op. cit.*, *Avrupa: Halkların Siyasal Birliği*, İstanbul, Metis Yayınları, 2002.

modernleşme serüveni içerisinde çok kritik bir noktaya yerleştirilen²⁰ 1999 Helsinki sürecinde Türkiye kamuoyunda ve medyasında yapılan tartışmaların temel eksenini ulusal çıkar tanımını oluşturmuştur.

Bu temaların işaret ettiği konular, özellikle Türkiye'nin uluslararası meseleleri olmanın yanında iç siyasetini de ilgilendirdiği için, ulusal çıkar tanımının vurgusunu genişletmiş ve çeşitlendirmiştir. Bunların en başında Türkiye'nin belki de kurulduğu zamandan beri mutlak konusu olan ve şu günlerde tartışmaları daha da yoğunlaşarak devam eden Kürt sorunu eksenine yerleşen AB'nin "azınlık haklarına saygılı olmak" kriteri gelmektedir. 1999 Helsinki Sürecinde ise bu sorun temelde idam cezasının kaldırılması ve bu gelişmeden Abdullah Öcalan'ın da yararlanıp yararlanmayacağı tartışmalarının içine yerleşmiş görünmektedir. Yine bu süreçte AB ile ilişkiler düzleminde tartışılan temalardan bir diğeri de Kıbrıs konusudur. Her iki tema da AB ile ilişkiler düzleminde ulusal çıkarı eklemlen kavramları kurmaktadır.

Ulusal çıkar tanımını, AB'ye hem karşıt olmayı hem de taraf olmayı aynı düzlem üzerine yerleştirmektedir. Bu tanımlama AB ile ilişkilerin hem boyutunu hem de kriz anlarındaki tartışmaların çerçevesini belirleyen bir unsur olarak karşımıza çıkmaktadır. Hem normal bir biçimde süren ilişkilerin hem de krizli anların temel eklemlenici unsuru ulusal çıkar tanımını olduğu için, iç siyasette ortaya çıkan söylemler, ister istemez "milliyetçi" söylemlere eklemlenmektedir. Böylece habercilikte merkezi temsil sorunu olan yapısal yanlılık eğilimi, bu eklemlenmeyi güçlendirmektedir. Zira, söz konusu AB ile ilişkiler olunca ve bu ilişki belli temalar çerçevesinde "ulusal çıkar" algısı içinde değerlendirilince, haber dilinde zaten varolan akredite kaynağa bağımlılık ve siyasal aktörlerin durum tanımlarının ikincil bir tanımlayıcısı olma durumu pekişmektedir. Haberlerde gözlenen bu durum köşeyazılarında da karşımıza çıkmaktadır.

Yukarıda işaret ettiğimiz iki kritik konunun dışında AB ile ilişkiyi ve üyelik konusunu ulusal çıkar tanımına bağlayan önemli bir tema da, üye olunması halinde Türkiye'nin ekonomik ve toplumsal yaşamında ortaya çıkması beklenen olumlu gelişmelerdir. Bu noktada, AB ve Türkiye'nin ekonomik ve toplumsal durumları istatistiksel dökümlerle örneklendirilerek, Türkiye'nin "olumsuz", "geri" ve "karanlık" tablosu karşısına AB ve daha önce üye olmuş Yunanistan, Finlandiya, İspanya ve İtalya gibi ülkelerin "olumlu", "müreffeh", "gelişmiş" ve "steril" durum tanımları karşı karşıya yerleştirilmektedir. Bu karşılaştırmalar dolayısıyla Türkiye'nin ulusal çıkarının ne olduğuna ilişkin bir tartışma sürdürülmektedir.

Örneğin, Helsinki Zirvesi'nden Türkiye için çıkan adaylığı, Hürriyet Gazetesindeki yazısında "beş paralık" adaylık şeklinde değerlendiren Mümtaz Soysal'ın, söz konusu değerlendirmesine Milliyet ve Zaman gazetelerinden aynı vurgularla eleştiri gelmiştir. Milliyet gazetesinden Hasan Cemal "...Yeni bir dünya bu! Herkesin aynı teknede yaşayabileceği, birlikte kazanabileceği barış ve demokrasi dünyası... Beş paralık akıllı olanlar dünün dünyasında yaşar gider. En iyisi onları kendi dünyalarına bırakmaktır..."²¹ cümleleriyle, Zaman gazetesinden Hüseyin Gülerce ise "...Helsinki

²⁰ Tezcan Durna, **op. cit.**, Köşeyazılarında Avrupa Birliği Tartışmaları.

²¹ Hasan Cemal, "Beş Paralık Akıl!", **Milliyet**, 14 Aralık 1999, s. 19.

kararına kendi içimize dönerek bakacak olursak, tarihi sıçramamızı hızlandıracak bu karar, geleneksel konumları sarsılacak olanları rahatsız etmiş benziyor. Bunların sözcülüğünü bir zamanlar demokrasiye müdahaleye, fikri destek veren bir anayasa profesörünün (üstelik Dışişleri Bakanlığı yapmış birisinin) destek vermesi ve Helsinki kararını 'beş paralık adaylık' olarak nitelendirip, 'bu zillete nasıl katlanılıyor?' diye çok tahrikçilik yapması calibi dikkattir..."²² cümleleriyle Soysal'ın değerlendirmesini eleştirmekte, bu eleştiriyle Soysal, "eskide kalmış" ve "geleneksel konumu sarsılacak", "statükocu" bir kişi olarak tarif edilmektedir. Aslında burada Soysal, AB'nin Türkiye için öngördüğü adaylığı, diplomatik açıdan başarısız ve içinde Türkiye açısından fazla ödün barındırdığı için eleştiriyor olsa da bu eleştiriler, Soysal'a atfedilen "statükocu" konumu nedeniyle etkisizleştirilmekte tartışma dışı bırakılmaktadır. Bu etkisizleştirme sırasında uygulanan strateji, gene "ulusal çıkar" tanımına eklenmektedir. Zira Soysal, yazarın iddiasına göre de Türkiye'nin AB'ye adaylığını "geleneksel konumu sarsılacağı için" eleştirmekte, tam da bu nedenle Türkiye'nin ulusal çıkarı yerine kendi kişisel konumunu güçlü tutmayı tercih etmektedir.

"Statüko ve statükocu" sözcükleri AB'ye adaylık sürecindeki gelişmeleri, eleştirilerin iddialarını etkisizleştirmek için kullanılan çokvurgulu bir sözcük olarak karşımıza çıkmaktadır. Statüko kelimesi, adı geçen gazetelerin hepsinde farklı kesimler için kullanılmış olsa da, bir tek anlama sahiptir. Bu anlamın içeriğini maddeler halinde şöyle sıralamak mümkündür:

- 1) AB'ye karşı olanlar statükocudur.
- 2) Bu kişiler AB adaylığı ya da üyeliğinden sonra varolan egemen konumlarını kaybetmek korkusu nedeniyle, AB'ye karşı çıkmaktadırlar.
- 3) Bu kişiler var olan düzenden memnundurlar.
- 4) AB, gerçek bir özgürlük ortamı getirecek ve statükocuların gerçek yüzü o zaman ortaya çıkacaktır.

Bu çıkarsamalardan anlaşılabilir ki, AB'ye öyle ya da böyle karşı olanların gerekçeleri dinlenmeden, ya da pek fazla sorgulanmadan bir sözcüğün çerçevesinin içine yerleştirilmekte, bu kişiler toplum çıkarlarına ve özgürlüklere karşı olan, "sorumsuz"lar olarak tanımlanmaktadırlar. Böylece hem yine AB'ye adaylık süreci, özgürlükler ve demokrasi bağlamında yüceltilen bir durum olarak algılanmakta, hem de AB dolayısıyla, iç politikada bir iktidar mücadelesi sürdürülmektedir. Statükocu olarak değerlendirilen gazetelerin yayın politikaları ve yazarlarının sınıfsal uzlaşımına göre yer değiştirmektedir.

Statükocu sözcüğü ile işaret ettiği kişi ya da çevreleri en net biçimde tanımlayan gazete Zaman'dır. Bu gazetenin atıfta bulunduğu kişiler, Atatürkçülük adına "baskıcı" rejimi savunanlar ve askerlerdir. Söz konusu tanım, Radikal, Sabah ve Milliyet gazetelerinin köşe yazılarında da zaman zaman temsil edilmektedir. Bu gazeteler için de AB'nin getireceği "özgürlük ve eşitlik" ortamı, halihazırdaki konumları sarsılacak

²² Hüseyin Gülerce, "28 Şubat'ın Biteceği Tarih...", **Zaman**, 14 Aralık 1999, internet baskısı.

olanlar statükocudur. Atıf yapılan güçler söz konusu gazetelerin yazarlarına göre, bir grup olmaktan ziyade kişilerden oluşmaktadır. Adı geçen gazeteler, süreçle ilgili olarak açıkça orduyu hedef göstermemekle beraber yer yer imada bulunmakla yetinmektedirler.

Cumhuriyet gazetesi yazarları ise sağcılarını “statükocu” olarak adlandırmaktadırlar. Cumhuriyet çevresi AB'yi eleştirse de, son aşamada AB sürecinin demokratik bir açılım sağlayacağına inanmaktadır. İslamcı ve ana akım gazetelerden gelen eleştiriler, neredeyse aynı şekilde Cumhuriyet çevresinden de bu çevrelere yöneltilmektedir. İronik olan, her çevrenin AB'nin sağlayacağı demokratik açılımdan kuşku duymamasıdır. İç siyasette anlamlar üzerinde sürdürülen mücadelenin platformunu bu ortak payda oluşturmaktadır.

Bu süreçte karşımıza çıkan en sıcak tartışmalardan birisi de yukarıda altını çizdiğimiz gibi idam cezasının kaldırılması meselesidir. İdam cezasının kaldırılmasının gerekip gerekmediği düzleminde kurulan tartışmada temel kriter, AB sürecine hem karşı, hem taraf olan için Abdullah Öcalan'ın bu uygulamadan yararlanıp yararlanmayacağı sorudur. Her iki taraf için de esas konu Türkiye'nin ulusal çıkarı olarak çerçevelenmektedir. Örneğin Zaman gazetesinde Nuh Gönültaş adındaki yazarın “...Adalet Bakanı Hikmet Sami Türk, idam cezasının kesinlikle kaldırılmasından yana. İdamın kaldırılmasının Abdullah Öcalan olayı ile aynı kavşakta bulunması ise Türkiye için büyük talihsizlik. Ama Türkiye elbette bir kişiyi idam etme uğruna bütün bir geleceğinden vazgeçemez...”²³ cümleleri, idam cezasının kaldırılması gerekliliğini “Türkiye'nin geleceği” düzlemine yerleştirmektedir. Burada Öcalan'ın bir insan olması ve tam da bu nedenle idam cezasının kaldırılması uygulamasından onun da yararlanabileceği konusu tamamen tartışma dışı bırakılmaktadır. Türkiye'nin önceliği bu bağlamda Abdullah Öcalan'ın idam edilmesi değil, AB'nin kriterlerinden birisi olan idam cezasını kaldırarak “geleceğini kurtarmak” olarak tarif edilmektedir. Bu noktada iki yönlü bir anlamlandırma stratejisi karşımıza çıkmaktadır. Birincisi “her ne kadar Öcalan idam edilmeyi hak etse de”, Türkiye “duygusallık” yapmadan idam cezasını kaldırmalı ve AB'nin kriterlerini karşılamalıdır. İkincisi “Türkiye'nin geleceği” denildiği zaman, AB'ye üye olmak arzusu “ulusal çıkar” çerçevesine yerleştirilmektedir. Bu çerçevenin vurgusu da “Öcalan'ın idamı ve Türkiye'nin geleceği” karşılığı ile güçlendirilmektedir. Burada insan hakları ve insanın ne olursa olsun yaşama hakkının elinden alınmaması gerektiği konusu temel değil tali bir belirleyen olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu düzlemde Türkiye'nin yerine getireceği yükümlülükler, “bir yük” olarak algılanmakta ve “ulusal çıkarı” için Türkiye'nin kerhen de olsa yerine getirmesi gereken bir “ev ödevi” olarak kavranmaktadır.

İdam cezası ile Öcalan'ın idamı ve AB ilişkilerinin yerleştiği eksen incelenen tüm gazetelerde hemen hemen aynıdır. Ancak AB'nin söz konusu kriterlerinin bazıları özellikle azınlık hakları ile ilgili olanlar ve Kıbrıs sorununun çözümü konusu genellikle AB sürecine eleştirel ve karşı konumdan bakanların tartışmalarının odak noktası haline

²³ Nuh Gönültaş, “İnfazcı Basın, Adalet Bakanı'na Karşı”, **Zaman**, 24 Aralık 1999, internet baskısı.

gelen konulardır. Bu konularda AB'nin beklentilerini benimseyenler de, bu beklentilere karşı çıkanlar da kendi düşüncelerinin meşruiyetini yaptıkları "ulusal çıkar" tanımına oturtmaktadırlar. Böylece ulusal çıkar, iç siyasette tarafların hegemonyalarını güçlendirmek için başvurdukları kilit kavram olmaktadır. Sonuç olarak "ulusal çıkar", vurgularında hegemonik mücadelenin sürdüğü bir kavram olmakta ve farklı siyasal düşüncelere, farklı vurgularla eklenmektedir.

AB üyeliği düzleminde tartışılan Kıbrıs sorunu, önemli ve hala içinden çıkılmamış konulardan biridir. Kıbrıs konusunda Türk medyasının genel olarak ne olursa olsun çözüm yanlıları ve çözüm adına "ödün verilmemesi" gerektiğini düşünenler olarak iki karşıtlık içinde konumlandıkları/konumlandırıldıkları ortaya çıkmaktadır.²⁴ Bu konumlanmada her iki taraf da argümanlarını ulusal çıkara getirdikleri tanımlarla gerekçelendirmektedir. Zira "ne olursa olsun" Kıbrıs konusunun çözülmesini isteyenler, mevzunun çözümünü AB'nin kriterlerinden birisi olarak algılamakta ve bu sorunu, Türkiye'nin AB üyeliği yolundaki engellerden birisi olarak algılamaktadırlar. Çünkü AB'nin üyelik müzakerelerine başlanması için temel koşullarından birisi de aday ülkenin üye ülkelerden herhangi birisi ile sınır sorununun olmaması gereğidir. Bu noktada Türkiye'nin Yunanistan'la hem de Güney Kıbrıs'la "sınır sorunu" bulunmaktadır. Sorunun "ne olursa olsun" çözümünden yana olanların gözünde Kıbrıs meselesi Türkiye'nin geleceğinin önündeki engel olarak kavranmakta ve sorunun bir an önce çözülmesinin "ulusal çıkarlara" uygun bir davranış olacağı savlanmaktadır. İşin ironik yanı hem adadaki sorunun "her ne olursa olsun" çözümünden yana olanlar, hem de sorunun çözümü adına Türkiye'nin ada üzerindeki "haklarından feragat etmemesi" gerektiğini savunanlar Türkiye'nin çıkarlarından yana olduklarını iddia etmektedirler. Zira, her ne pahasına olursa olsun çözüm diyenlerin savlarına karşı olanlar, AB'nin Türkiye'ye vaatte bulunup ödün koparma peşinde olduğu görüşündedirler. İki yaklaşımın ekseninin de ulusal çıkara eklenmesi, "milliyetçi" söylemin Türkiye modernleşme sürecinin bir parçası olarak kavrandığı AB adaylığındaki tartışmalarda ne kadar merkezi bir yerinin olduğunu göstermektedir.

İncelediğimiz gazetelerdeki köşe yazarları, Türkiye'nin "ulusal çıkarını" tanımlarken, halkın sesini/sözünü temsil ettikleri izlenimini vermektedirler. Halk burada homojen bir bütünlük olarak tanımlanmakta ve sürece ilişkin söz söyleyen yazarlar, halkın sözcüsü konumuna yerleşmekte ve bu konumdan güç alarak konuşmaktadırlar. Halkın sesi konumu tüm temaların tartışılma çerçevesini de belirlemektedir. Bu konumun gücü aynı zamanda AB üyeliğinin (aslında burada adaylık) ülkenin tümü için ne kadar önemli olduğu vurgusu ile artırılmaktadır. Halkın sözcülüğünü yaparken kullanılan sözcüklerin vurgusu, tarihsel sürekliliğe de atıfta bulunularak güçlendirilmektedir. Bunların en çarpıcı olanları ise "milletimizin geleceği", "gelecek kuşaklar", "aydınlık gelecek", "yarının Türkiye'si", "toplumun geneli". "toplumun ta içi", "Türk halkının bütün unsurları" "halkın coşkusu" gibi

²⁴ Tezcan Durna, **op. cit.**, Köşeyazılarında Avrupa Birliği Tartışmaları.

sözcük ve tamlamalardır.²⁵ Gene bu sözcük ve tamlamalar göstermektedir ki, AB sürecindeki tartışmalar, Türkiye siyasetinde hegemonya mücadelesinin eklemleyici unsurudur. Üyelik tartışmalarının içine yerleşen “ulusal çıkar” tanımları, bu tartışmaları aşarak, iç politikada milliyetçi söylemlerin meşruiyetini kurma yönünde itici bir unsur olacaktır.

AB'ye ve AB'nin süreç içindeki tavrına olumsuz bakanlar da olumlu yaklaşanlar da son aşamada sorunu ulusal çıkar eksenine yerleştirdiği için, ilişkinin krizli anlarında ister istemez bir içe kapanmanın savunucusu haline de gelebilmektedirler. Zira Türkiye'nin AB ile ilişkisi aynı zamanda çifte duygulu olduğu için, aşırı iyimser olanların bile, son aşamada, “aşkları” pekâla “nefrete” dönüşebilecektir. Bu içe kapanma durumunun bir diğer nedeni de, AB'nin kriterlerinden oluşan tüm temaların dönüp dolaşıp bir amalgam kıvamındaki milliyetçi ideolojinin potası içinde eritilmesidir. Bu amalgamın içinde “insan hakları”, “din ve vicdan özgürlüğü”, “kimlikler siyaseti”, “onurlu uluslararası ilişkiler”, “ekonomik gelişme ve bireysel refahın artması” gibi olumlu adlandırmalarla; “komplo teorisi”, “Batı'nın emperyalist emelleri”, “bölünme korkusu” gibi olumsuz betimlemeler Janus'un iki yüzü gibidir. Bu olumlu ve olumsuz anlamlandırmaların biraradılığı durumu, krizli anlarda Türk toplumunun ve medyasının, AB'nin öne sürdüğü koşulları ve tavrını, Türk kimliğine saldırı ve daha da ileri giderek, Türkiye'nin bölünmesini istemek olarak algılamasına neden olabilmektedir. Bu algı, son aşamada ulusal çıkar düzleminde kurgulanan ilişkiyi, yaygın söylemsel oluşumun milliyetçi söyleme demirlendiği noktada bir içe kapanmayı ve AB'ye üyelik adına atılan tüm adımlardan bir vazgeçiş seçeneğini de beraberinde getirebilmektedir.

Yukarıda köşe yazıları üzerinden AB'ye adaylık sürecine ilişkin yaptığımız gözlemlerin yanında tartışmaların gazete haberlerindeki temsilleri de medyanın tavrını anlamak açısından önemlidir. Gencel Bek²⁶ Helsinki Zirvesi'nin basında (Hürriyet, Star ve Sabah gazeteleri) temsili üzerine yaptığı çalışmada, AB'nin kültürel farklılıklar taşımayan homojen bir bütünlük olarak düşünüldüğünü bulgulamıştır. Bu algı biz ve onlar ikiliğinin inşasında önemli bir öge olarak yorumlanabilir. Haberlerde söylemleri dolaşıma sokulan seçkinler, Türk ve yabancı politikacılar, işadamları ve AB bürokratlarıdır. Yukarıda değindiğimiz “iyimser bakış” Sabah ve Hürriyet'te yansımaları bulmuş ve kamuda böyle bir olumlu bakış açısını inşa etmek üzere yinelenen bir temaya dönüşmüştür. Bu gazeteler, süreci olumlu olarak yorumlayan ve onayan görüşlere belirgin biçimde fazla yer verirken, medyanın siyasal ve ekonomik iktidar ilişkileri içinde nasıl büküldüğünü de sergilemişlerdir. Helsinki Zirvesi'nin medyada sunumunda başat belirleyici çerçevelerden biri Gümrük Birliği ile temelleri

²⁵ Tezcan Durna, **Türk Basınında Avrupa Birliği: Köşeyazlarında Adaylık Sürecinin Sunumu (3-24 Aralık 1999)**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2002.

²⁶ Mine Gencel Bek, “Medya ve Avrupa Birliği'nin Temsili: Türkiye'nin AB Adaylığının Basındaki Sunumunun Analizi”, *Çiler Dursun (Der.), Haber, Hakikat ve İktidar İlişkisi*, Ankara, Elips Yayınları, 2004, s. 255-259.

atılan “ekonomik kazanımlardır”. Dönemin para politikaları, halktan “kemer sıkmayı beklerken” gösterilen havuç, ekonomik entegrasyondur.

2004 sonrasında ivme kazanarak tartışmaların temel eksenine yerleşecek olan Kürt sorununun izlerini bu dönemde Sabah gazetesinin haberlerinde sürmek mümkündür. Kürt sorunu ve A. Öcalan'ın nasıl cezalandırılması gerektiği konusu, milliyetçi çıkışların görünür olduğu sorunlar olmuştur.²⁷ Gencil Bek, medyada AB konusunun tartışıldığı haberlerde ekonomik değişimlerin “kazanç” olarak sunulduğunu, bunun karşısında siyasal düzenlemelerin “dayatma ve koşul” olarak ele alındığını belirtmektedir.²⁸ Ayrıca çalışmanın önemli bir bulgusu da, kültürel dönüşümlere ilişkin kimi taleplerin yumuşatılarak ve magazinel bir dille sunulmasıdır.

Yukarıda değindiğimiz gibi Türk medyasında yaşanan yapısal dönüşüm sonrasında, ekonomik çıkarların öne çıkması ve halka sunulan vaatlerle meşrulaştırılması ekonomi politik çerçeve içinden bakıldığında beklenen bir tavidir. Kültürel-siyasal alanda yapılması beklenen değişim ve dönüşümlerin ise söylemsel alan içinde yeniden tanımlanması ve ideolojik açıdan meşrulaştırılması, bir yandan medyanın temel hedefi değildir, diğer yandan da, AB'ye yönelik olumlu bakış açısını zedelememek için tartışılması pek de tercih edilmeyen konulardır.

Helsinki Zirvesi sonrasında önemli bir olgu da, Kasım 2002'de AKP'nin tek başına iktidar olması ile AB'nin daha güçlü bir biçimde iç siyasette tartışılan bir konu ve hegemonyanın tesisinde kurucu öğelerden biri haline gelmesidir. AKP'nin parti programında öne çıkan ve din ve vicdan özgürlüğü savunulurken atıfta bulunulan “demokratik hak ve özgürlükler”, partinin AB'ye yönelik olumlu tavrını şekillendirmiştir. Bu dönemde medyanın AB sürecini temsili, AKP politikalarını benimseme/kaşı çıkma ekseninde çerçevelenmiştir. Aralık 2004'te AB'nin Türkiye ile katılım müzakerelerini başlatması sırasında da, medyanın buna benzer bir tavır sergilediği gözlemlenmektedir.

Kejanlıoğlu ve Taş²⁹, 2004 İlerleme Raporu'nun ve 2004 AB Brüksel toplantısının, Zaman, Hürriyet ve Radikal gazetelerindeki sunumunu incelemişler ve inceledikleri gazetelerde, Türkiye'nin, Avrupa'nın Türkiye'ye bakış açısından temsil edilmesinin genel bir eğilim olduğunu vurgulamışlardır. İncelenen pek çok köşe yazısının çerçevesini belirleyen akredite kaynaklar, Avrupa Komisyonu ve Avrupa Parlamentosu'nun üyeleri yanı sıra Avrupalı liderlerin açıklamalarıdır. Basında, Avrupa ve Türkiye betimlemelerine egemen olan yaklaşım “basının bir tür seferberlik içinde Türkiye'nin (neredeyse) Avrupalı olduğuna (kendini?) inandırma çabası”dır.³⁰ Araştırmacılar, incelenen gazetelerin gerekçeleri tartışmaksızın AB üyeliğini

²⁷ Mine Gencil Bek, **op. cit.**, “Medya ve Avrupa Birliği'nin Temsili: Türkiye'nin AB Adaylığının Basındaki Sunumunun Analizi”, Çiler Dursun (Der.)

²⁸ Mine Gencil Bek, **op. cit.**, “Medya ve Avrupa Birliği'nin Temsili: Türkiye'nin AB Adaylığının Basındaki Sunumunun Analizi”, Çiler Dursun (Der.), s.247

²⁹ D. Beybin Kejanlıoğlu ve Oğuzhan Taş, “Turkin ja EU:n suhteet Turkin lehdistössä.”, Anu Leinonen, Tuula Kojo, Mervi Nousiainen, Sampsa Peltonen & Lauri Tainio (der.), **Turkki - Euroopan rajalla?**, Helsinki, Gaudeamus Helsinki University Press, 2007, s. 91-111.

³⁰ **Ibid.**, D. Beybin Kejanlıoğlu ve Oğuzhan Taş, **Turkin ja EU:n suhteet Turkin lehdistössä.**

destekleyen veya karşı çıkan aktörlerin görüşlerini temsil ettiklerini ve takım tutan taraftarlar gibi duygusal ögesi ağır basan bir tutum oluşturduklarını belirtmişlerdir. Araştırmanın bir başka dikkat çekici bulgusu da, incelenen üç gazetede görüşlerine başvurulan aktörlerin % 85'inin Avrupalı liderler, AB bürokratları ve siyasetçileri olmalarıdır. Türk siyasetçi ve bürokratların temsiline bakıldığında kabinenin (R. T. Erdoğan ve A. Gül başta olmak üzere) % 75 ile başı çektiği gözlenmiştir. Kıbrıs sorunu, Ermeni sorunu, Yunanistan'la ilişkiler ve Güneydoğu'da federasyona duyulan endişe tartışılan temalar arasında öne çıkmaktadır.³¹ Gencel Bek ve Durna'nın sonuçlarının aksine bu çalışma AB'nin, basında, homojen bir bütünlük olarak temsil edilmediğini bulgulamıştır. İncelenen dönem dikkate alındığında AB içindeki farklı seslerin daha belirgin olarak ortaya çıkması ve çatırdamaların sezilmesi bu sunumun nedenleri olarak düşünülebilir. 2004'de milliyetçi görüşlerin eklenildiği sorun, öncesinde de görünür olduğu gibi Kıbrıs sorunudur. Ekonomik çıkarlar, yine çokça vurgulanmış ve Türkiye'nin yüz küsur yıllık batılılaşma isteği tekrarlanan bir amaç olarak görünür olmuştur.

Benzer bir çalışma örneklem genişletilerek gerçekleştirilmiş olsa idi, muhtemelen milliyetçilik ekseninde farklılaşan ulusal çıkar tanımları daha net biçimde görünür olur ve AB'ye yönelik olumlu bakış açısı yer yer bulanıklaşır. Yine de 2004'ü, 1996'da başlayan ve 2002 ile doruklarına ulaşan fiestanın son yılı olarak okumak mümkündür. Yukarıda belirttiğimiz gibi, ABD'nin Irak işgali sonrasında yaşanan ve Türkiye'yi de yakından ilgilendiren sorunlarla birlikte, bir yandan dış politika gündem değiştirirken, diğer yandan, AB kriterleri, Türkiye'nin bölünme endişelerine merhem olmaktan çok yaraya basılan tuz gibi görülmüştür. Bu yazının oluşturulduğu bu günlerde, Sarkozy'nin Almanya'nın da desteği ile "Türkiye'nin üyelik sürecini" AB terminolojisi içinde dönüştürme önerisi, İngiltere, İtalya, İspanya ve İsveç'in de karşı çıkmaması ile yeni bir kriz oluşturmuştur. Basının soruna olası yaklaşımı AKP Hükümetinin tavrına paralel bir tavır olmayı sürdüreceğini öngörmekteyiz. AKP ise, sıcak iç ve dış politika sorunları içinde belirleşen ulusalcı seslerin karşısında AB'ye üyelik sürecini kısmen de olsa kamunun gündeminden çıkarma yönünde bir tavır benimseyecektir. Bu tavrı bir anlamda AB'nin tavrı tetiklemede; AKP hükümeti başlangıçta Hükümet politikasının en merkezi noktasına yerleştirdiği AB sürecini soğumaya bırakarak bir anlamda milliyetçi refleksleri bertaraf etme eğilimine girecektir.

2004 sonrasında artan AB karşıtlığı, kamunun gündemine milliyetçi söylemler içine yerleşerek eklenmektedir. MHP ve CHP'nin üyelik konusunda öne sürdükleri koşullar medya tarafından mercek altına alınarak ayrıntılı bir tartışmaya açılmazken, AB yanlısı ve karşıtları arasındaki sert kırılma yeniden üretilmektedir. Medyada "arabulucu", kutuplaşma dışında kalan çözüm önerileri temsil edilmediği sürece, MHP ve özellikle CHP'nin öne sürdüğü görüşler ve karşı çıktıkları öneriler, "milliyetçi hassasiyetleri" körüklemekte, kamuya mal olurken taşıdıkları milliyetçi ton sertleşmektedir. Biz ve onlar ikiliği üzerine kurulu düşünme biçimi, pek çok konuda olduğu gibi AB konusunda da başat akıl yürütme biçimini oluşturmaktadır.

³¹ *Ibid.*, D. Beybin Kejanlıoğlu ve Oğuzhan Taş, **Turkin ja EU:n suhteet Turkin lehdistössä.**

Sonuç ve Değerlendirme

AB ile Türkiye ilişkilerinin medyada temsili ve bu temsilin izlerini sürerek vardığımız sonuç, bize bu ilişkinin çok kırılmalı bir noktada kurulduğunu göstermektedir. Bu kırılmalılık sadece Türk medyasının milliyetçi reflekslere eklediği temalar çerçevesi ile izah edilemez. Kuşkusuz, Türkiye AB'nin katılım için öngördüğü demokrasi ve insan haklarına dair kriterleri karşılamaktan bir hayli uzak görünmektedir. Bunun için gereken adımların AB üyeliği beklentisiyle atıldığı bir gerçektir. Ancak AB'nin zaman zaman değişen tavrı atılan bu adımları sürekli sekteye uğratmakta, yerine getirilen ya da getirilecek kriterlerin bir komplo mantığı çerçevesine yerleştirilmesine zemin hazırlamaktadır. AB'nin bu tavrının temelinde Türkiye'yi ne olursa olsun kendi topluluk ideallerinden farklı ve çok başka bir toplum olarak algılaması yatmaktadır. Her ne kadar farklılıklara ve azınlıklara saygı ideali taşısa da Türkiye'nin kültürel değerlerine, AB'nin çok da saygı gösterdiği düşünülemez.

Böylece farklı kültürel kimlikleri, yaşam tarzlarını kabul etmekte zorlanan ve çıkışı bunları dışlamakta bulan sadece Türk halkı değildir kuşkusuz.

AB üyeleri de, farklı tonlarda ve biçimlerde de olsa, Türkiye'nin kendilerinden farklı bir kültür olduğunu görmekte zorlanmaktadırlar. Badiou'nun dediği gibi, farklılıklara saygı duyuyoruz ama onlar bize benzediği sürece³² tarzındaki bir bakış açısı insan haklarını bayrak yapan AB halklarının pek çoğunda da yaygın düşünme biçimidir. AB'nin Türkiye'nin adaylığını benimsememesi neredeyse "dışlaması" burada nasıl bir hayal kırıklığı yarattıysa, kendi ulusal, kültürel kimliklerini öne çıkartarak bir Avrupa'luluk bilinci yerine ulusal devletlerin bir vatandaşı olmayı benimseyen bakış açısı, AB anayasası için yapılan referandumlarda pek çok Avrupa'lı politikacı için hayal kırıklığı olmuştur.

AB'nin Türk medyasında temsiline ilişkin her çalışma odaklandıkları dönemde medyanın kamuları bilgilendirme ve biçimlendirme işlevine ilişkin önemli veriler sağlamıştır. Ancak AB konusunun bir başka önemli boyutu da, boylamsal olarak bakıldığında, Türk basınının benimsemiş olduğu dış politika haberciliğinin yapısındaki dönüşümü çok iyi yansıtan bir konu oluşudur. 1990'ların başlarına kadar, Dışişleri Bakanlığı'nın temel haber kaynağını oluşturduğu bir habercilik, biçim değiştirmiş ve politikacıların sözünün egemen olduğu, onların tanımlarının yeniden kurulduğu bir habercilik anlayışına doğru kaymıştır. 1991'de dış politika muhabirleri ile yaptığımız derinlemesine görüşmelerde pek çok muhabir Turgut Özal'ın, Irak'ın Kuveyt'i işgali ve sonrasındaki ABD müdahalesi sırasında Bush'u arayarak, onunla yaptığı telefon görüşmesini bütünüyle açıklamaması karşısında paralize olduklarını belirtmişlerdi. Bu biçim, sadece dış politika yazar muhabirleri değil, doğrudan Dışişleri mensuplarını da benzer bir şaşkınlığa sürüklemiştir. Zira o dönemde benimsenen yordam, siyasetçilerin bürokratlarla birlikte eşgüdüm içinde karar oluşturması, basının da, bu kararları bürokratlarla kurdukları ilişkiler yolu ile takip etmeleri idi. Bugün yürütmenin tepesindekiler, ABD Başkanı ile herhangi bir konuda görüşmeler ve istedikleri kadarını

³² Alain Badiou, **Etik: Kötülük Kavrayışı Üzerine Bir Deneme**, Tuncay Birkan (çev.), İstanbul, Metis Yayınları, 2004. s. 38.

açıklasalar, bu artık bir on beş yıl öncesine kıyasla çok daha az şaşırtıcı bir durum olacaktır.

Kaynakça

- Alain BADIOU, **Etik: Kötülük Kavrayışı Üzerine Bir Deneme**, Tuncay Birkan (çev.), İstanbul, Metis Yayınları, 2004
- Aykut ÇELEBİ, **Avrupa: Halkların Siyasal Birliği**, İstanbul, Metis Yayınları, 2002
- Ayşe İNAL, “Yazılı Basın Haberlerinde Yapısal Yanlılık Sorunu”, **Toplum ve Bilim Güz**, s. 111-135, 1995
- Ayşe İNAL, **An Analysis of Turkish Daily Press: Event Selection, Text Construction and News Production**, Basılmamış doktora tezi, Ankara, ODTÜ, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1995
- Beybin D. KEJANLIOĞLU, Oğuzhan TAŞ, "Turkin ja EU:n suhteet Turkin lehdistössä", Anu Leinonen, Tuula Kojo, Mervi Nousiainen, Sampsa Peltonen & Lauri Tainio (ed.), **Turkki - Euroopan rajalla?**, Helsinki, Gaudeamus Helsinki University Press, s. 91-111, 2007
- Erol MANİSALI, **Gümrük Birliğinin Siyasal ve Ekonomik Bedeli**, 2. Baskı, İstanbul, Bağlam Yayınları, 1996
- Gaye TUCHMAN, **Making News: A Study in the Construction of Reality**, US, The Free Press, 1978.
- Halil İNALCIK, “Türkiye ve Avrupa: Dün ve Bugün”, **Doğu Batı**, S. 2, s. 11-30, 1998
- Hasan CEMAL, “Beş Paralık Akıl!”, **Milliyet**, 14 Aralık 1999, s. 19, 1999
- Hüseyin GÜLERCE, “28 Şubat’ın Biteceği Tarih...”, **Zaman**, 14 Aralık 1999, internet baskısı, 1999
- İlhan TEKELİ, Selim İLKİN, **Türkiye ve Avrupa Topluluğu I**, Ankara, Ümit Yayıncılık, 1993
- İlhan TEKELİ, Selim İLKİN, **Türkiye ve Avrupa Topluluğu II**, Ankara, Ümit Yayıncılık, 1993a
- Mehmet UĞUR, **Avrupa Birliği ve Türkiye, Bir Dayanak/İnandırıcılık İkilemi**, İstanbul, Everest Yayınları, 2000
- Mark FISHMAN “Crime Waves as Ideology”, **The Manufacture of News**, S. Cohen ve J. Young (Ed.), GB, St Edmundsbury Pres, 1988
- Mine Gencil BEK, “Medya ve Avrupa Birliği’nin Temsili: Türkiye’nin AB Adaylığının Basındaki Sunumunun Analizi”, Çiler Dursun (Der.), **Haber, Hakikat ve İktidar İlişkisi**, Ankara, Elips Yayınları, s. 255-259, 2004
- Nuh GÖNÜLTAŞ, “İnfazcı Basın, Adalet Bakanı’na Karşı”, **Zaman**, 24 Aralık 1999, internet baskısı, 1999

- Robert A. HACKETT, “Bir Paradigmanın Önemi Yitirilişi: Haber Medyası Çalışmalarında Yanlılık ve Nesnellik”, Ayşe İnal (Çev.), **İlef Yıllık. 1997-1998**, s. 31-73, 1998
- Sergei LATOUCHE, **Dünyanın Batılılaşması**, T. Keşoğlu (Çev.), İstanbul, Ayrıntı Yayınları, 1993
- Stuart HALL et al., **Policing the Crisis: Mugging, the State and Law and Order**, GB, Methuen, 1978
- Tezcan DURNA, “Köşeyazlarında Avrupa Birliği Tartışmaları: Helsinki Zirvesi 1999”, Çiler Dursun (der.), **Haber, Hakikat ve İktidar İlişkisi**, Ankara, Elips Yayınları, s. 259-289, 2004
- Tezcan DURNA, **Türk Basınında Avrupa Birliği: Köşeyazlarında Adaylık Sürecinin Sunumu (3-24 Aralık 1999)**, Ankara, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2002
- Zeynep DİREK, “Başkada aynı kalmak: Türk başkaldırısını felsefi olarak düşünmenin yolları”, **Toplum ve Bilim**, s. 98, s. 20-32, 2003
- www.belgenet.com.